

Fokus 1

Oxelösunds kommun, Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning
med konsekvensanalys

Fokus 1

Oxelösunds kommun, Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning
med konsekvensanalys

© 2024 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Sörmlands museum
Box 314, 611 26 Nyköping

byggnadsvard@regionsormland.se

www.sormlandsmuseum.se

Författare: David Hansson, bebyggelseantikvarie, fil. kand.

Omslagsbild: Foto: David Hansson, (SLM D2024-0070)

Foto, där ej annat anges: David Hansson

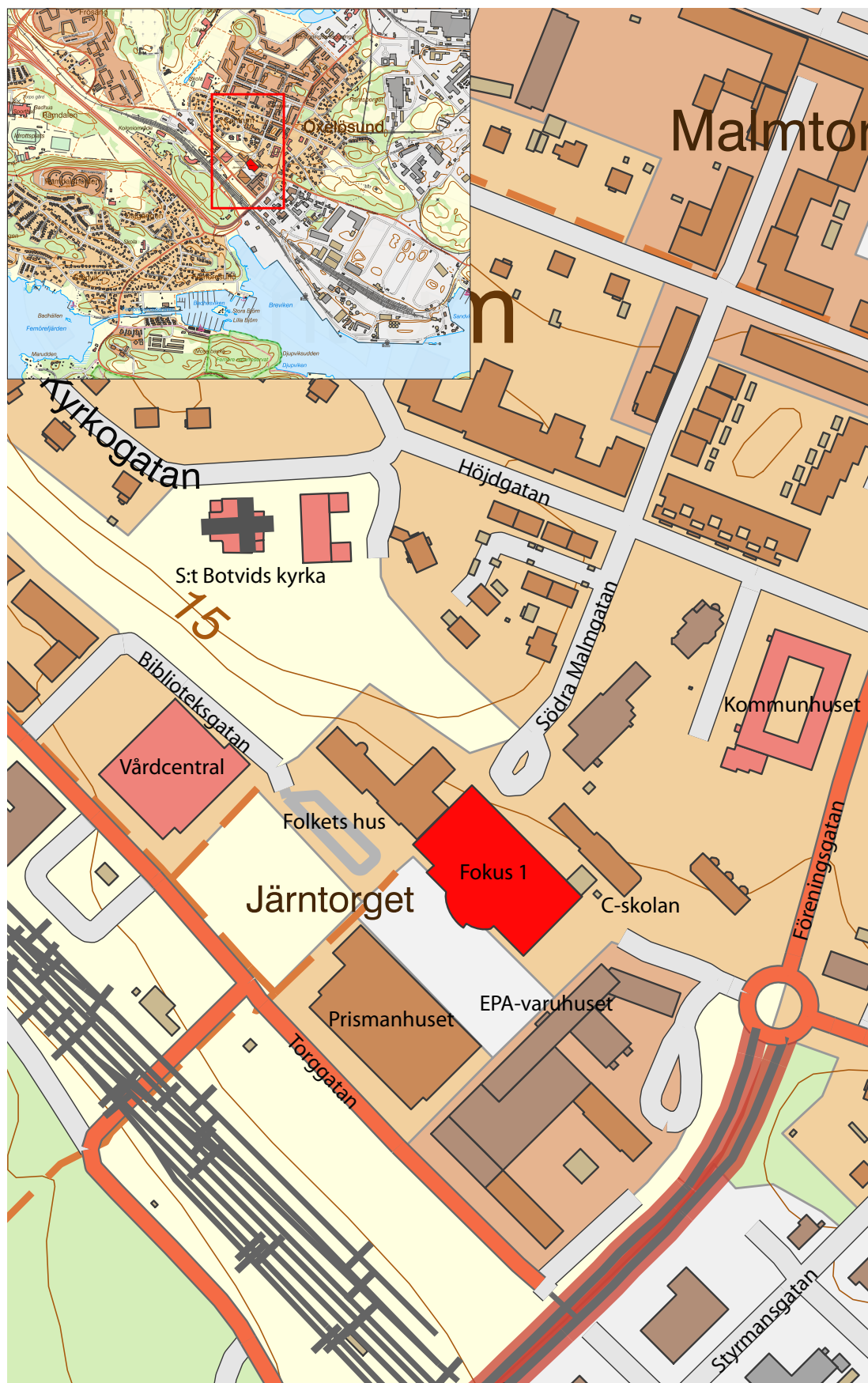
Diarienummer: KN-SLM23-0060

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet. Enligt FUK-avtal D-nr: I2018/00115

Nyköping 2024

Innehåll

Bakgrund	7
Aktuellt skydd	7
Historik	8
Det nya varuhuset	8
Stadsförvaltningen	12
Beskrivning	16
Exteriör	16
Interiör	20
Ursprungliga delar	24
Förändringar	24
Kulturhistoriskt värde	28
Sammanfattning av värdebärande karaktärsdrag	29
Konsekvensanalys	30
Föreslagen förändring	30
Diskussion rörande konsekvenser	30
Slutsats och antikvariska förhållningssätt	38
Återställande insatser	38
Källförteckning	40

Karta över Oxelösunds centrum där fastigheten Fokus 1 är markerad i rött. F.d. Folkets hus, C-skolan, EPA-varuhuset och Prismarhuset är också markerade. Grundkartan är från Lantmäteriet.

Bakgrund

Miljö- och samhällsbyggnadsnämnden gav 2022-04-19 planbesked för en ny detaljplan för fastigheten Fokus 1 på norra sidan Järntorget i Oxelösund Centrum. Planprocessen startade vid årsskiftet 2022/2023. Fastighetsägaren önskar ändra markanvändningen till att medge bostäder från våning 2 och uppåt och även pröva lämpligheten i en påbyggnad med två eller tre våningar.

Sörmlands museum fick i maj 2023 i uppdrag av Oxelösunds kommun att utföra en antikvarisk förundersökning med konsekvensanalys av våningstillägg och fasadförändring för fastigheten Fokus 1 i Oxelösund. Syftet med konsekvensanalysen är att undersöka en tillbyggnads påverkan på den aktuella byggnaden och dess kulturhistoriska värden såväl som för närliggande torgmiljön som helhet. Konsekvensanalysen har baserats på skisser framtagna av Abako arkitekter daterade 2023-12-19. Rapporten utfördes november-januari 2023–2024.

Fokus 1 uppfördes åren 1962–1963 som varuhus för Domus. Sedan 2006 innehåller byggnaden ICA-butik på bottenvåningen och allaktivitetshuset Koordinaten med bibliotek, avdelningar för kultur, fritid och turism, fritidsgård, museum, bildarkiv och kafé på andra våningen.

Aktuellt skydd

Plan- och bygglag (2010:900)

Byggnaden saknar idag skydd i aktuell detaljplan 0481-P15/1 som vann laga kraft 2015-05-15. Detaljplanens syfte var att *reglera befintlig markanvändning samt att göra planen mer flexibel för att underlätta en utveckling av Järntorget.*

Byggnaden omfattas av de generella varsamhetsbestämmelserna enligt Plan- och bygglag (2010:900) 8 kap. 17 § som anger:

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Plan- och bygglagen anger också i (2010:900) 8 kap. 14 § hur underhåll av byggnader ska utföras:

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

Historik

Oxelösunds samhälle växte fram efter att en hamn anlades här i början på 1870-talet. Hamnen var tänkt att användas för att skeppa ut råvaror från Bergslagen, varför en järnväg drogs från Västmanland genom Sörmland med slutstation i Oxelösund.¹ Hamnen och järnvägen innebar en mängd nya arbetstillfällen, och ett samhälle växte så småningom fram runt den nya järnvägsstationen. När ett järnverk anlades här 1917 växte samhället allt mer.^{2 3}

År 1900 blev Oxelösund municipalsamhälle och fick därmed sin första egentliga beslutsfattande organisation. I slutet av 1800-talet var ännu få gator utlagda, och bebyggelsen hade placerats relativt fritt. En första stadsplan upprättades 1896–97 av Oskar B Déhn från vilken huvuddragen skulle komma att följas även i kommande stadsplaner.⁴ Stadsplanen utgick från järnvägen och bebyggelsen kring denna men tog också hänsyn till Oxelösundsvägen som sedan gammalt gick genom de centrala delarna och vidare ut mot Gamla Oxelösund.

I samband med utbyggnaden av stålverket i början av 1960-talet genomgick stadskärnan på mindre än tio år en radikal förnyelse. En saneringsplan togs fram för stadskärnan för att möjliggöra modern flerbostadsbebyggelse. Rivningarna påbörjades redan 1957, och man beräknade på sikt att ytterligare 4 000 personer skulle kunna flytta in i flerfamiljshus i centrum. Den stora förväntade inflyttningen av människor skulle ställa krav på ett modernt affärscentrum av ett annat slag än det som vid tiden fanns i Oxelösund. I stort sett all äldre bebyggelse i centrum revs, varav en del hörde till den äldsta bebyggelsen i samhället.⁵

Till julhandeln 1962 stod EPA-varuhuset i rött tegel klart och utgjorde därmed den östra fasaden av det nya torget. Mindre än ett år senare uppfördes Domus-varuhuset i norr och i slutet av decenniet uppfördes Prismanhuset som stod klart 1970.

Även gatunätet gjordes till stora delar om. Genomfartstrafiken som tidigare gick på Oxelösundsvägen genom stadens centrum flyttades till Föreningsgatan som fick en ny sträckning med viadukt över järnvägen. Oxelösundsvägen, som tidigare gett långa och obrutna siktlinjer genom centrum, bröts i och med förändringen av stadskärnan och bygget av det nya Domusvaruhuset.

Det nya varuhuset

Under våren 1962 inleddes arbetet med det nya varuhuset med schaktning och sprängning. På platsen låg den gamla B-skolan, byggd 1899, som revs. Tomten var kuperad, och skolan hade legat något förhöjd i förhållande till Oxelösundsvägen nedanför. I samband med bygget sprängdes bergssluttningen bort och marken planades

1 Holmgren, L. & Schnell, Ivar (red.), *Nikolai socken*, Nikolai kommun, Oxelösund, 1945, sid. 100

2 *Oxelösunds kommun - kulturhistorisk områdesbeskrivning*, Sörmlands museum, Nyköping, 2017, sid. 10 ff.

3 Nyhlén, Erik, *Boken om Oxelösund*, Oxelösunds kommun, Oxelösund, 1977, sid. 42 ff.

4 Nyhlén, sid. 60

5 Zetterström, Sven, *Oxelösund i händelsernas centrum: Sven Zäta minns*, Oxelö produktion KB, Oxelösund, 1996, sid. 40 ff.

Bild tagen under bygget av Domus-varuhuset. Till vänster syns Folkets hus och i bakgrunden till höger det nyligen uppförda EPA-varuhuset. På bilden syns de runda betongpelarna som utgör den bärande konstruktionen. Foto: Ulf Wallnér. (Oxelösundsarkivet, Bild ID: 012079)

Köande människor vid invigningen av Domus-varuhuset den 16 oktober 1963. Bilden är tagen utanför entrén i sydöst. Andra våningen är ännu inte inredd och saknar fönster. Foto Olle Hagelroth. (Oxelösundsarkivet Bild ID: 012339)

ut. Den nya byggnaden uppfördes inskjuten i berget, vilket gjorde att bottenvåningen i norr delvis hamnade under mark. I september påbörjades själva byggnadsarbetet.

Byggnaden ritades av arkitekt Valdemar Hagström som var anställd vid KF:s arkitekt- och ingenjörskontor. Utöver Domus i Oxelösund ritade han också varuhusen i Hjo, Stenungsund och Sävsjö.⁶

Huvudentreprenör var AB Armerad Betong, Nyköping. Byggnadens bärande konstruktion utgjordes i sin helhet av ett stort antal runda pelare av betong. Detta gjorde att ytan kunde disponeras fritt utan några avskiljande väggar. Fasaderna gjordes av så kallade prefabricerade betongelement, så kallade chockbetongelement, vilket innebar betongplattor som gjöts i former som utsattes för stötar eller lodräta rörelser. Detta gav en betong med hög hållfasthet vilket gjorde att massan kunde minskas. Ytan utgjordes av synlig ballast.⁷ De långa fasaderna fick också skyltfönster till en sammanlagd längd av 67 meter, tillverkat vid Oxelösunds järnverks glasverk.

I källaren planerades en festsal, personalutrymmen, lager och skyddsrum. Gatuplanet innehöll en varuhusavdelning på 1200 m², en livsmedelshall på 550 m² samt lager och kontor. Dessutom skulle det i gatuplanet finnas en restaurang med plats för 142 gäster. Övervåningen skulle nästan helt nyttjas av stadsförvaltningen som därmed kunde samlas på ett ställe. Tidigare hade de haft lokaler i flera olika byggnader. I det nya huset skulle stadsfullmäktige få ett eget sammanträdesrum. Dessförinnan hade de hyrt A-salen i Folkets hus för sina sammanträden. Det skulle också finnas plats för en ordentlig foajé med plats för utställning av byggnadsplaner m.m.⁸

Den 16 oktober 1963 invigdes Domus och blev då Oxelösunds andra varuhus efter EPA-varuhuset som hade öppnats till julhandeln året innan. Andra våningen var vid invigningen inte färdig, ännu saknades fönster och rummen var inte inredda. Varuhuset blev Konsum Södra Sörmlands andra varuhus och det 115 i landet. Stadsfullmäktiges ordförande Oswald Odsvall invigningstalade. Det hela avhandlades i ett stort antal artiklar i tidningen Folket både före och efter öppningen.⁹

Butiken hade planerats efter senaste mönster med butiksytan indelad i olika avdelningar där specialiserade expediter kunde hjälpa kunderna. Detta omtalas i tidningsartikeln som självval med betjäning - i stället för självbetjäning. Kassorna var utplacerade på lämpligt avstånd i varuhuset och inte koncentrerade vid utgångarna. Musik spelades diskret ut i varuhuset.¹⁰

Varuhuset hade dimensionerats med hänsyn till den stora expansion som samhället väntades genomgå då invånarantalet skulle nå upp emot 20 000.¹¹

⁶ <https://www.dn.se/arkiv/familj/dodsfall-john-valdemar-hagstrom/>

⁷ <http://runeberg.org/tektid/1953/0188.html>

⁸ Folket, 1963-07-04

⁹ Folket, 1963-10-16

¹⁰ Folket, 1963-10-16

¹¹ Folket, 1963-10-17

Domusvaruhuset sett västerifrån. Restaurangen låg på bottenvåningen närmast i bild, därefter syns den sydvästra entrén under Domus-skylten. Landgången i förgrunden ledde till entrén till Cupol i Folkets hus. (Oxelösundsarkivet Bild ID: 001077)

Domusvaruhuset sydöstra fasad. Trapphusets spiraltrappa till andra våningen bildar tillsammans med det glasade partiet och försänkningarna i fasaden dekorativa inslag. Trappan ersattes med raka trapplopp i samband med att en hiss installerades. (Oxelösundsarkivet Bild ID: 017449)

Domusvaruhuset sett från Prismanhusets tak i sydväst. Taket har inga uppstickande delar. (Oxelösundsarkivet Bild ID: 020291)

Stadsförvaltningen

I slutet av januari 1964 flyttade stadsförvaltningen in. Förvaltningen disponerade hela övervåningen av en yta på 2300 kvm. Sammanlagt fanns 62 kontorsrum, fem sammanträdesrum, bibliotek och ett skyddsrum i källaren som utnyttjades till arkiv. En nyhet var att stadsfullmäktiges ordförande fick ett tjänsterum som kunde användas för borgerlig vigsel och även en sessionssal som gav plats för ett 20-tal åhörare.

Dispositionen av lokalen var fördelat på tre sektioner. Stadskansliet, drätselkontoret och socialvårdsbyrån låg närmast entrén i sydöst. Byggnadskontoret, stadsträdgårdsmästaren och mättningskontoret låg i anslutning till entrén i nordväst medan fastighetskontoret, byggnadsnämnden och hälsovårdsnämnden hade sin entré från Domusrestaurangens ingång i sydväst.¹²

Stadsförvaltningen flyttade ut när det nya kommunhuset stod klart 1975.

¹² Oxelösundsarkivet, Bild ID: 009267, Folket 1964-01-30

I MORGON klockan 10⁰⁰ öppnar

DOMUS varuhuset för hela familjen

OXELÖSUND

JÄRNTORGET 7-9 • TEL 33080 • OXELÖSUND

Välkommen till festlig premiär för DOMUS Oxelösund. Redan kl. 9.00 spelar Södermanlands Regementes musikkår upp till underhållning medan vi väntar på invignings-tal och att dörrarna skall öppnas för Er första buseyn i ljusa, glada och trivsamma DOMUS. DOMUS är lätt att nå med entréer både från Järntorget och Ankarplatsen och med parkeringsplatser i anslutning till varuhuset. I detta hus har allt gjorts för Er bekvämlighet och trivsel - och här finns allt Ni behöver för Er själv, Er hem och Er hushåll. DOMUS - ett trivselcentrum för hela familjen.

NATTLINNE 100% bomull, med kort ärm 9:90	TABLETT hallinns 30x40 cm i olika färger 1:50	HERRBYXA i ylle/linn 34:-	JERSEY-KLÄNNING 2-delad med halflång kjol 59:50	SHOPPING-VÄSKA Rymig, i mörkt gult 9:90
HERRSKOR Randydd promenadmodell, hårdgummisula 34:50	BARNSKOR Sandalsydd munmodell med cellgummisula 16:75	BILSITS Självlvande vinterisits, upp- varms på 10 sek. 13:50	VÄCKARUR med 1 års garanti 13:50	BORD-TENNISPEL Komplett med väska, nät o. ställning, 2 bollar, 2 racket 8:25

Tidningsannons i Folket inför invigningen av Domusvaruhuset 1963.

Interiör från matvaruavdelningen i Domusvaruhuset i samband med invigningen 1963. Notera de runda betongpelarna. (Oxelösundsarkivet Bild ID: 019663)

Porslinsavdelningen i samband med invigningen 1963. Här syns bottenvåningens stora fönsterpartier. (Oxelösundsarkivet Bild ID: 019662)

Domusrestaurangen i samband med invigningen 1963. Bilden är tagen mot byggnadens yttervägg i nordväst. Till vänster utanför bild fanns entrén mot torget. (Oxelösundsarkivet Bild ID: 004750)

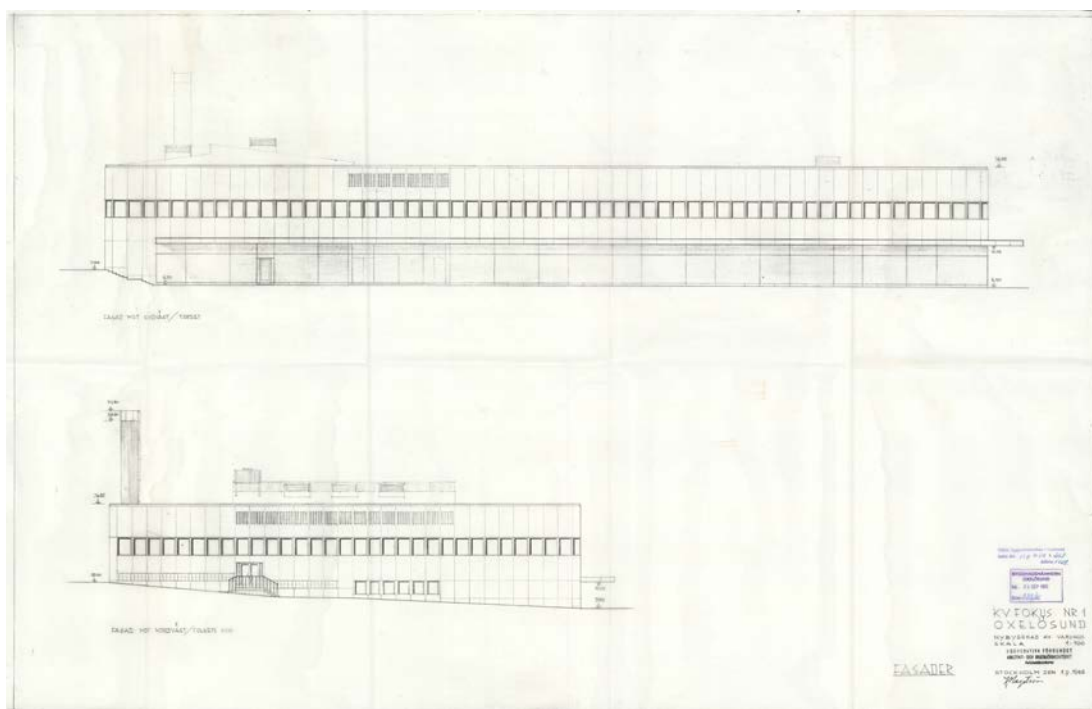
Flygbild av Oxelösunds centrum 1964. Det nybyggda Domusvaruhuset sticker ut genom sin storlek. Det kan jämföras med tomten mitt emot där prismanhuset uppfördes 1969. Här finns den äldre bebyggelsen ännu kvar med många mindre hus inom kvarteret. (SLM BF04-2204)

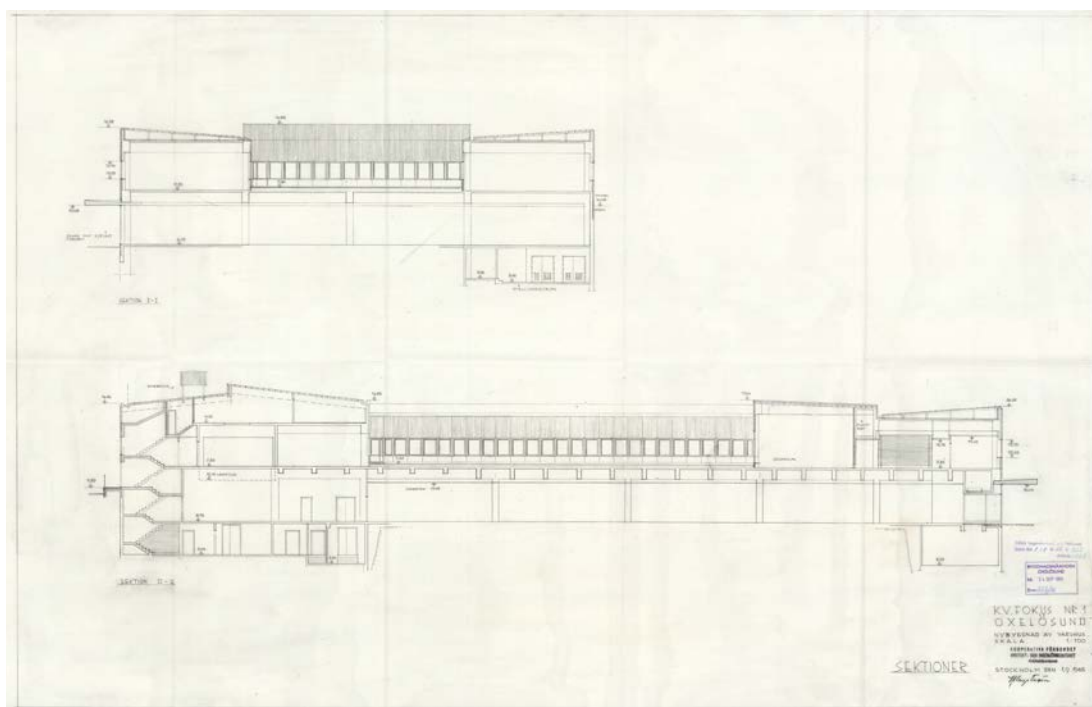
Järntorget någon gång före tillbyggnaden av Folkets hus 1973. Även här är Domusbyggnadens horisontellt betongade fasad tydlig. Folkets hus höga del i gult tegel sticker upp bakom Domusbyggnaden, så även S:t Botvids kyrka i bakgrunden. (Oxelösundsarkivet Bild ID: 009701)

Flygbild över Järntorget taget 1993. Tillbyggnaden av Folkets hus har täppt till utrymmet till Domusbyggnaden. Här syns den öppna innergården på andra våningen. DOMUS-skyltarna på det utskjutande taket har nyss tagits bort. AB Stockholms Aero, Arkiv Digital (93:0034_O Bild: 16).

Ritningar av Domusvaruhusets sydvästra och nordvästra fasader. Varuhusets sydvästra entré låg i linje med fasadens rad med långsmala försänkningar upptill. Till vänster om denna låg restaurangen med en egen entré, varifrån man också nådde trapphuset till andra våningen. På den nordvästra fasaden utgör den längre raden försänkningar upptill ventilationsöppningar. På samma sida syns också den nordvästra entrén som ännu finns kvar, idag inklämd i hörnet intill tillbyggnaden till Folkets hus. Oxelösunds kommunarkiv.

Sektion av varuhuset sett från sydöst och sydväst. En stor del av källarplanet är inte utgrävd. På den nedre sektionen syns det nordvästra trapphuset som löper över samtliga våningar, inklusive till teknikutrymmet på vinden. Oxelösunds kommunarkiv.

Beskrivning

Exteriör

Fastigheten upptas nästan helt av varuhusbyggnaden. Endast norr om byggnaden finns en smal obebyggd remsa som används som lastintag med en ramp ner till källarplanet. Byggnaden är i två våningar där andra våningen är enhetligt utformad med långa fönsterband av aluminium som utan avbrott löper runt hela byggnaden, med undantag av ett mindre släpp vid det norra hörnet. På den sydöstra fasaden finns också ett större glasat parti som markerar trapphuset och den tidigare ingången till stadsförvaltningen på andra våningen. Bottenvåningens skyltfönster var tidigare konstruerade på samma sätt som detta med smäckra stålprofiler. Ett utskjutande tak löper mellan våningarna runt båda fasaderna mot torget. På taket fanns tidigare de stora Domus-skyltarna i neon som var placerade en bit ifrån fasaden.

Domusbyggnaden sedd söderifrån. De långa fönsterbanden och taket utan uppstickande delar är påtagliga karaktärsdrag. (SLM D2024-0050)

Den sydöstra fasaden med det glasade trapphuset. De långsmala försänkningarna i fasaden markerar entrén som via trappan leder till biblioteket och kulturförvaltningen på andra våningen. (SLM D2024-0051)

Bottenvåningen som mot torget tidigare upptogs helt av skyltfönster har idag till vissa delar täckts med väggar och även mot sydöst kompletterats med fönsterrader likt andra våningen. På långsidan mot sydväst täcks en stor del av bottenvåningens fasad av en tillbyggd del med rödmålade glasade partier.

Fasaderna ovanför bottenvåningen utgörs av prefabricerade betongelement med ytligt liggande ballast av krossmaterial med huvudsak grå sten men med inslag av andra färger. Den enda variation som finns i andra våningens fasad är rader med långsmala försänkningar högst upp på fasaden på tre ställen. I nordväst utgör de ventilationsöppningar. Fasaderna avslutas uppåt av en enkel krönplåt, sannolikt av samma aluminiumplåt som fönsterbanden. Denna har någon gång målats svart, men färgen åt söder har idag till stor del flagat. I norr finns en sockel av svart natursten – möjligen svart granit eller diabas. Samma sten utgjorde tidigare sockel även mot torgsidan under skyltfönstren, men är idag till stora delar övertäckt, övermålad eller borttagen i samband med om- och tillbyggnader.

De långsmala försänkningarna i fasaden är enbart dekorativa. På den nordvästra sidan utgör de däremot ventilationsöppningar. (SLM D2024-0052)

Domusbyggnadens baksida med entrén till kommunens lokaler på andra våningen i mitten av bilden. Längs med fasaden till vänster löper en väg ned till lastintaget som anordnades 1997. Till höger skymtar den nordvästra entrén som leder till bottenvåningen. (SLM D2024-0053)

Detalj av naturstensockeln som fortfarande finns kvar på baksidan av byggnaden. Tidigare löpte stensockeln också längs hela torgsidorna. (SLM D2024-0054)

Närbild av ett prefabricerat betongelement med ballast av krossmaterial i ytan. Merparten av stenarna är grå, men en del är vita. Betongstenarna är fogade med någon slags mjukfog. (SLM D2024-0055)

I anslutning till den nordvästra entrén finns ljusinsläpp till bottenvåningen genom betongglas. (SLM D2024-0056)

Den nord-västra fasadens långsmala öppningar som utgörs av nätade ventilationsöppningar. I samband med tillbyggnaden av Folkets hus täcktes en stor del av öppningarna för. (SLM D2024-0057)

Entrén till bibliotek och kultur- och fritidsförvaltningen på andra våningen på byggnadens sydöstra hörn. (SLM D2024-0058)

Detaljbild av fönsterbanden på andra våningen. Både fönsterbågar och intäckningar över, under och mellan fönster är av aluminium. (SLM D2024-0059)

Bottenvåningens väggar är täckta med fibercementskivor med yta av krossmaterial, idag målade i en grå kulör.

Mot torget finns entréer till ICA-butiken samt förbutik och café i väster, i söder och öster finns entréer till bibliotek och kommuncenter. Baksidan har två entréer; en till bottenvåningen vid den nordvästra fasaden och en till andra våningen på den nordöstra fasaden nära det norra hörnet. Ett varuintag finns i nordost.

Interiör

Det övre våningsplanet nyttjas av kommunen som Allaktivitetshuset Koordinaten. Här finns bibliotek, café, Kommuncenter, eventsal, konstgallerier, konferens- och möteslokaler, konsumentvägledning, fritidsgård, Oxelösundsrummet och turistinformation. Biblioteket tar upp större delen av ytan i husets mitt, kontors- och sammanträdesrum finns längs sidorna. I nordväst finns kontor som används av ICA.

Bottenvåningen upptas idag i sin helhet av ICA-butiken. Entrén med en stor karuselldörr finns i sydöst och leder in till en förbutik med anslutande kafédel som delvis är byggd utanför den gamla huskroppen. I anslutning till butiksytor som täcker större delen av bottenplanet finns lager- och hanteringsytor, kyl- och frysrum med mera.

Källarvåningen innehåller lager- och förrådsutrymmen åt ICA-butiken i norr och åt kommunens verksamheter i nordost. Här finns även ett skyddsrum. Den södra delen av källarutrymmet är outgrävd. I sydväst finns en korridor med ett stort antal rum som tidigare utgjorde personalutrymmen och förråd. På en av de äldre ritningarna anges rum för städ- och diskpersonal, manlig respektive kvinnlig köks- och serveringspersonal, kassörskor, köksmästare tillsammans med förråd och kylrum av olika slag. En del av dessa utrymmen är bevarade med handfat, toaletter, duschar och skåp, andra har tömts på sina inventarier. Rummen är idag outnyttjade, men har på senare år bland annat använts som replokaler i kommunens regi. Vissa av dörrarna har fortfarande kvar målade schabloner som anger vem utrymmet var till för.

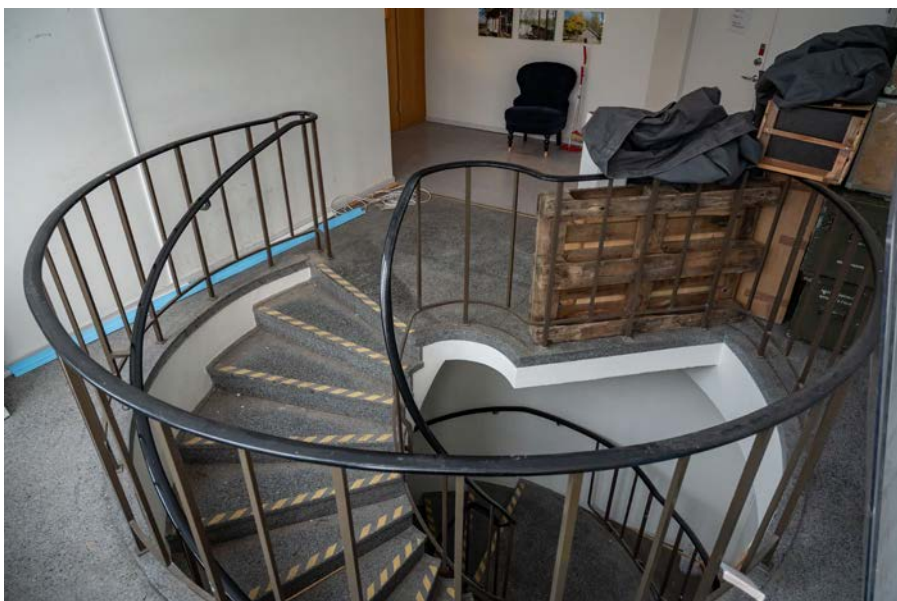
Idag finns fem trapphus i byggnaden om man räknar med biblioteksentréns trappa i det sydöstra hörnet som tillkom 1985. Två ursprungliga trapphus finns i byggnadens västra del, ett i norr och ett i söder. Det södra trapphuset, som har en spiraltrappa, låg vid entrén till Domusrestaurangen som tidigare fanns i bottenvåningens sydvästra hörn. Idag används inte entrén från bottenvåningen, vilken tidigare nåddes direkt från torget. Nu leder dörren från trapphuset istället ut till ICA-butikens entrédel. I norr finns ett trapphus med raka trapplopp i anslutning till entrén på den nordvästra fasaden. Detta leder även upp till teknikutrymmena på taket. Ett mindre trapphus som förbinder ett större lagerutrymme i källaren med butiken på bottenvåningen finns på den nordöstra långsidan. I sydöst finns trapphuset till biblioteksentrén som tidigare var den huvudsakliga entrén till stadsförvaltningen på andra våningen.

Receptionsdisken till kommuncenter på andra våningen som man möter när man går in genom den sydöstra entrén. (SLM D2024-0060)

Fritidsgård belägen i byggnadens nordöstra hörn. (SLM D2024-0061)

Trappan i sydväst har ett dekorativt utformat räcke på andra våningen. Detta var tidigare en av ingångarna till stadsförvaltningen. (SLM D2024-0062)

Trapphuset vid entrén i sydöst. På bottenplanet finns en mindre utställningsyta. (SLM D2024-0063)

Biblioteket ligger delvis i den 2006 överbyggda innergården. Pelarna, taket och väggen till Eventsalen tillkom i samband med ombyggnaden. (SLM D2024-0064)

I den sydvästra delen av byggnaden finns några oförändrade kontorsutrymmen kvar. Även toaletter med ursprungliga dörrar. (SLM D2024-0065)

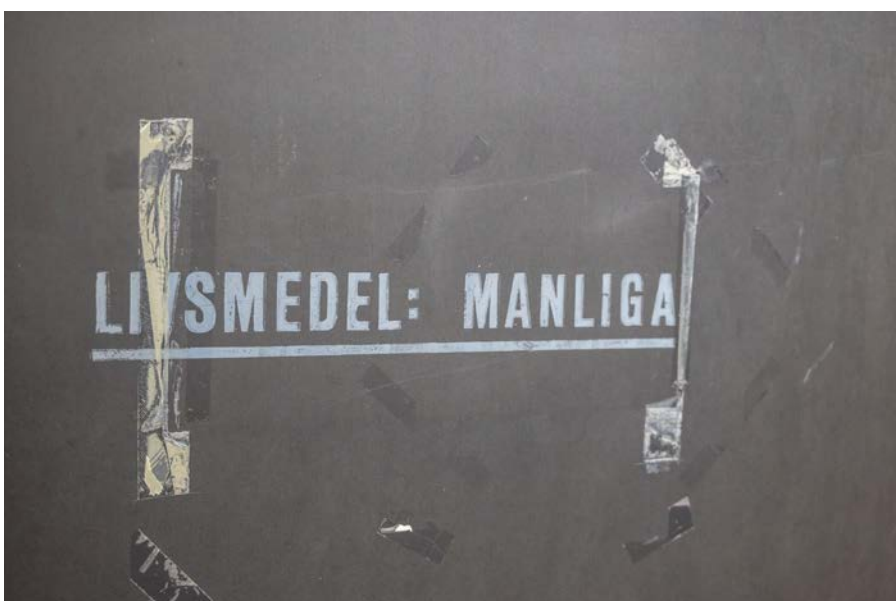
Trapphuset i nordväst med ursprungligt räcke och trapplopp. (SLM D2024-0066)

Källarvåningen vid det sydvästra trapphusets början. Här leder dörren rakt fram till korridoren där Domuspersonalens utrymmen fanns. (SLM D2024-0067)

I omklädningsrummen finns många bevarade detaljer, däribland handfat, duschar och dörrar till toalettutrymmen. (SLM D2024-0068)

Flera av dörrarna i källaren är märkta efter användningsområde. (SLM D2024-0069)

Ursprungliga delar

Andra våningens fasad av betongelement med ytligt liggande ballast är ännu oförändrad och utgör det mest slående draget i exteriören.

Merparten av fönstren är ursprungliga; sidohängda, inåtgående med utsida av aluminium och insida av trä. De saknar fasta spanjolettred och öppnas med en nyckel. På andra våningen finns fönsterbräden av svart natursten.

Det sydöstra trapphusets glasade fönsterpartier med profiler av stål har inte förändrats sedan byggnadstiden. I trapphusets bottenvåning finns också ett ursprungligt stengolv av marmor samt en stor inramad väggdekoration av mindre gjutna betongstenar med natursten i ytan i olika kulörer. Eftersom detta tidigare utgjorde den huvudsakliga ingången för stadsförvaltningen på andra våningen är det troligt att också denna är från byggnadstiden.

De runda bärande betongpelarna är en av de ursprungliga byggnadsdetaljer som ännu syns och återkommer regelbundet när man rör sig på båda våningsplanen.

Sockeln av svart natursten som återfinns i nordväst och nordöst. I nordväst finns även ursprungliga fönster av betongglas.

Entrétrappan i nordväst har tillsammans med trapphuset innanför fortfarande kvar sin ursprungliga utformning. Tillsammans med den kraftiga naturstenssockeln och källarfönster med betongglas utgör det ett relativt väl bearbetat och bevarat inslag. Dörrpartiet är dock ersatt med ett nytt och entrén har försetts med ett skyddstak.

I den sydvästra delen av byggnaden finns några kontorsutrymmen som har kvar sin första disposition. Här finns också ursprungliga dörrar med faner av furu. Trapphusets spiraltrappa har ännu kvar sitt dekorativt utformade räcke. I bottenplanet finns ett stengolv av marmor.

Källarvåningen har som tidigare nämnts kvar en del inredda utrymmen som inte ändrats. Här finns också flera ursprungliga dörrar med karmar och sidor av oljat trä med svarta släta fyllningar som täcker större delen av dörrbladen. Dörrtrycken och lås liknar de i de bevarade kontorsutrymmena på andra våningen.

Förändringar

1974–76 byggdes Folkets hus till och ihop med Domusvaruhuset, som en del i en helhetslösning för den kommunala verksamheten tillika kultur- och fritidsverksamheten. I samband med ombyggnaden och att det nya kommunhuset stod klart 1975 flyttade stadsförvaltningen ut, och biblioteket och studieförbunden ABF och TBV flyttade in. De senare hade sin entré mot Södra Malmgatan vid husets baksida, och via samma entré gick det nu också att nå Folkets hus. Domusvaruhuset försågs med hissar i samband med tillbyggnaden.

Det sydöstra trapphuset utgör en viktig del i den ursprungliga fasadutformningen. Fönsterpartiet på andra våningen har kvar sina stålprofiler av samma typ som bottenvåningen tidigare hade. (SLM D2024-0070)

På bottenvåningen innanför entrén finns en stor väggdekoration i form av mindre gjutna betongstenar med natursten i ytan i olika kulörer. Här finns också ett stengolv av marmor. (SLM D2024-0071)

Entrén på den nordvästra fasaden har kvar sin ursprungliga trappa. Taket och dörrpartiet är senare tillkommet. (SLM D2024-0072)

Omkring 1980 sattes en stor del av de glasade partierna mot torget igen med fibercement-skivor med yta av krossad natursten i en rödaktig kulör. Denna finns fortfarande kvar på de synliga fasaderna mot sydöst men är idag målad i en grå kulör. I samband med detta doldes också naturstenssockeln mot torget.

1985 ersattes de två tidigare entréerna till varuhuset med en ny entré i sydöstra hörnet. Den tidigare varuhusentrén på den sydvästra fasaden sattes då igen. Trappan till biblioteket i sydöst byggdes om med raka hörn mot ytterväggen för att kunna rymma en hiss. I samma förslag fanns ett lastintag till bottenvåningen på baksidan med. Detta kom dock inte att byggas förrän 1997.¹³

1997 gjordes en ombyggnad i samband med att ICA flyttade in. Ett nytt entréparti mot torget uppfördes då i sydväst på samma ställe som den nuvarande entrén finns. En mindre utbyggnad med ett rakt glasat parti gjordes också på torgfasaden i närheten av entrén på det sydöstra hörnet. Denna finns fortfarande kvar. Vid samma tillfälle uppfördes lastintaget på byggnadens baksida.

Tillbyggnader mot torget

Den mest påtagliga exteriöra förändringen är tillbyggnaderna av ICA-butiken på torgfasaden i sydväst. De består av två i plan utskjutande rundade partier. Den östra delen uppfördes 1999 som café och förbutik med glasade väggar. Det västra tillkom 2013 och har ett utkragande tak som skyddar entrén till butiken och en uteservering intill denna. I samband med detta byggdes den tidigare tillbyggda entrédelen om. Längst i väster finns dessutom en tillbyggnad som täcker en del av grannbyggnaden mellan Domus och Folkets hus. I samband med den senaste ombyggnaden flyttades caféet och fönstren sattes för genom foliering med naturmotiv mot torget.

Anmärkningsvärt rörande senare års tillbyggnader mot torget är att de när de genomfördes inte var planenliga. Den tidigare detaljplanen för torgytan antogs 1974 och angav Allmän plats – park eller plantering. En muntlig överenskommelse träffades 1996 mellan kommunen och fastighetsägaren vilken gick ut på att fastighetsägaren skulle arrendera marken i tio år varefter den skulle överlåtas. Detta inkluderade dock inte marken som tillbyggnaden från 2013 uppfördes på. I samband med att en ny detaljplan antogs 2015 anpassades fastighetsgränserna och därmed egenskapsgränsen efter befintliga förhållanden. Därmed blev tillbyggnaderna planenliga och marken kunde också införlivas i fastigheten Fokus 1.¹⁴

De två tillbyggnaderna som skett mot torget har också haft stor påverkan på byggnaden, men kanske ännu mer på torgmiljön som helhet. Den första tillbyggnaden från 1999 hade genom sina stora glasade partier släktskap med varuhusbyggnadens tidigare utseende och återskapade till viss del också den öppenhet som tidigare präglade byggnaden i bottenvåningen, även om tillbyggnaden samtidigt inkräktade på den allmänna torgytan och bröt viktiga siktlinjer. Genom att rutorna numera är övertäckta har detta slutit tillbyggnaden åt öster vilket gör att denna sida upplevs som en baksida, samtidigt som de brutna siktlinjerna blir mer påtagliga än tidigare.

¹³ https://www.oxelosund.se/download/18.4cf034b9173e68c403829c30/1600405568177/Ks_2019-04-24.pdf

¹⁴ Planbeskrivning, Detaljplan för Järntorget, PLAN.2009.3, sid 16. https://geodok.oxelosund.se/detaljplaner/0481_p15_1.pdf

Senare ändringar

2006 byggdes biblioteket om och ut på den tidigare gårdsterrassen på andra våningen som överbyggades med ett tak. En hörsal med scen inrymdes i den västra delen och rumsdispositionen i anslutning till denna gjordes om. Taket över biblioteksdelen försågs med ljusinsläpp från norr.

Någon gång de senaste åren har 20 fönster bytts ut på den nordöstra fasaden. 2020 installerades solpaneler på taket.

Torgfasaden med ICA:s två tillbyggnader mot torget. Den högra av dem byggdes 1999 och innehöll förbutik och café. 2013 uppfördes den västra delen och caféet och förbutiken flyttade innanför den nya delen. Fönsterpartierna sattes för i samband med det. (SLM D2024-0073)

ICA:s nuvarande entré sedd från sydväst. Denna del byggdes 2013. (SLM D2024-0074)

Kulturhistoriskt värde

Domus var ett mycket omhuldat projekt och en viktig del i den stora samhällsomvandlingen som Oxelösund genomgick under början på 1960-talet. Samhällets stora expansion och inflyttning ställde tillsammans med nya stadsplaneideal krav på ett helt nytt affärscentrum som kunde förse invånarna med allt de kunde tänkas behöva. Källarplanets personalutrymmen med flera omklädningsrum och duschutrymmen vittnar om att varuhuset var en stor arbetsplats. Framtidstron var stark vilket genomsyrar tidningsartiklarna som skrevs vid tiden där de inblandade berättar om projektet. Som en tydlig del i Oxelösunds förnyelse i början på 1960-talet bär byggnaden på flera lokal- och samhällshistoriska värden.

Domusvaruhuset var som en av tre stora byggnader vid torget en del i den omvandling som stadskärnan genomgick under 1960-talet. Detta präglar än idag stadens centrum och torgmiljö som utgör ett mycket slående och sammanhållet exempel på 1960-talets stadsplanemässiga och arkitektoniska ideal. Även om det före detta EPA-varuhuset är den arkitektoniskt enskilt mest intressanta byggnaden, tillför också Domushuset ett lager i torgets nuvarande karaktär. Nyligen revs en av dessa tre byggnader, Prismanhuset, vilket gör att de återstående beståndsdelarna blir än viktigare för att belysa de historiska skeendena.

Byggnaden har likt många andra varuhus från tiden ett mycket stramt och återhållet formspråk och utan några egentliga utsmyckande inslag. Formen följer funktionen där de två våningarnas olika användningsområden har styrt den exteriöra utformningen. De arkitektoniska värdena sitter i de stora dragen, snarare än i detaljer. De långa obrutna fönsterraderna, det utskjutande taket mot torget och de långsträckta fasaderna skapar en horisontalitet som inte bryts av mer än vid trapphusets glasade parti åt sydöst. De prefabricerade betongelementen med yta av ballast som utgör andra våningens fasad är ett material som genom sin flitiga användning under 1960–70-talen kommit att bli synonym med den tidens arkitektur. Ofta användes dansk sjösten (av naturen formade små stenar) i denna typ av betongplattor men här har man istället använd krossmaterial vilket ger en något hårdare struktur.

Trapphuset på den sydöstra fasaden är både arkitektoniskt viktigt i kontrast till den övriga fasadutformningen, men också genom sin konstruktion som visar på hur de tidigare fönsterpartierna på bottenvåningen var uppbyggda. Även om den ursprungliga spiraltrappan tagits bort, vilket till viss del har förändrat även fasaduttrycket, finns här ursprungliga material i form av golvet av marmor och den utsmyckande väggdekorationen av prefabricerade betongstenar med ytligt liggande stenar i olika färger. Väggdekorationen är intressant genom sina likheter med fasadmaterialet, men som här tar sig ett något mer dekorativt och färgrikt uttryck.

Byggnadens platta tak utan några egentliga uppstickande delar bidrar till den avskalade och horisontellt betonade utformningen. Från torget är det takfoten som genom sin raka linje bildar avslutet uppåt. En del ventilationsaggregat har tillkommit i senare tid på den västra delen av taket vilka på avstånd utgör förfulande inslag. Synligheten av dessa från

torget är dock begränsad varför horisontaliteten och de rena linjerna ännu kan upplevas som tidigare. Detta är en viktig del i den arkitektoniska gestaltningen.

Genom sin strama och avskalade utformning är huset mycket typiskt för tiden såväl som för liknande varuhusbyggnader som uppfördes i centrala lägen i Sverige under 1960-talet. Arkitekturen och byggnadstekniken är arkitektoniskt-, byggnadshistoriskt och samhällshistoriskt intressant.

Byggnadens bärande konstruktion där bjälklagen bärs upp av runda betongpelare medgav en fri fasadutformning och ett flexibelt utnyttjande av lokalerna. De runda pelarna utgör också ett viktigt karaktärsdrag som återkommer på båda våningsplanen. De skapar en kontinuitet och orienterbarhet i byggnaden som i övrigt förändrats och anpassats flera gånger genom åren.

Byggnaden har över åren genomgått flera förändringar vilka till stor del har påverkat den ursprungliga gestaltningen negativt. Till dessa hör framförallt övertäckningen av bottenvåningens tidigare helt glasade fasad. I samband med detta täcktes också naturstenssockeln mot torget för, vilken utgjorde en arkitektoniskt och materialmässigt viktig detalj i kontrast till glaspartierna och de prefabricerade fasadelementen på andra våningen. Även tillbyggnaderna av ICA-butiken har förändrat den ursprungliga utformningen men kanske framförallt påverkat torgets rumslighet på ett negativt sätt.

Sammanfattning av värdebärande karaktärsdrag

Följande sammanfattning redovisar de viktiga karaktärsdrag eller byggnadsdelar som bör tas hänsyn till vid en eventuell ombyggnad. Punkterna kan fungera som ett underlag till kontrollpunkter för den antikvariska kontrollplanen.

- Andra våningens obrutna fönsterband med mellanpartier och plåtavtäckningar av aluminium.
- Bärande pelare av betong.
- Fönsterbågar med insida av trä.
- Horisontellt betonade långsträckta fasader.
- Långsmala försänkningar upptill på fasad.
- Fasadernas krönplåt i liv med fasad.
- Inga uppstickande delar på taket som bryter horisontaliteten.
- Sockel av svart natursten.
- Fasad av prefabricerade betongelement med ytligt liggande ballast.
- Ursprungliga trapphus med dekorativa räcken av smide och golv av marmor.
- Ursprunglig entrétrappa i nordväst, samt betongglaspardier i närheten av densamma.
- Väggedekoration vid sydöstra entrén

Konsekvensanalys

Följande konsekvensanalys är tänkt att utifrån kulturhistorisk synvinkel pröva lämpligheten av påbyggnad med ytterligare bostadsvåningar. Analysen har dels fokuserat på vad i den nuvarande utformningen som kan komma att påverkas av en påbyggnad. Med utgångspunkt i de två skissförslagen resoneras kring påverkan på byggnaden i sig och på upplevelsen av torgmiljön. Analysen berör också konsekvenser för omkringliggande byggnader och torgmiljön som helhet.

Föreslagen förändring

Två skissförslag från Abako arkitektur (Alt 1, tillbyggnad 3 vån och Alt 2 tillbyggnad 2+3 vån) daterade 2023-12-19 har i huvudsak legat till grund för analysen. Båda förslag lämnar byggnadens nuvarande exteriör oförändrad och innehåller två separerade påbyggnader som följer byggnadens yttre kontur, men där varje ny våning mot torget är indragen från den föregående. En mellanliggande trädgård finns i byggnadens mitt i det nuvarande takets nivå. Påbyggnaden närmast torget har en L-formad planform som följer byggnadens sydvästra och sydöstra sidor. Den andra påbyggnaden följer den nordöstra fasaden med ett litet släpp mot den första i sydöst. Påbyggnaderna är indragna från nuvarande fasad i båda förslagen. Alternativ 1 innebär att båda påbyggnader görs med tre våningar, i alternativ 2 görs påbyggnaden mot torget huvudsakligen i två våningar och den mot baksidan i tre. Båda förslagen har ett accentuerat trapphus som ansluter till befintligt trapphus i sydöst.

Diskussion rörande konsekvenser

Volymverkan och rumslighet

Domusbyggnaden är en mycket stor byggnad – den sydvästra fasaden mot torget mäter hela 75 meter. Fasaden som på andra våningen i sin helhet upptas av långsträckta fönster-rader betonar byggnadens längd och horisontalitet. Byggnadens storlek sett till ytan och de långa fasaderna balanseras dock genom dess ringa höjd. Detta gör att byggnaden inte blir fullt så dominant som den hade kunnat vara. En påbyggnad kommer göra att den upplevs större än idag, men detta står också i direkt relation till hur mycket högre den blir. Det finns dock en uppenbar risk att byggnaden om den byggs på kommer upplevas dominant och att dess egentliga storlek blir mer synlig. En påbyggnad med tre våningar mot torget bedöms ha denna effekt. Byggnadsvolymen kommer bli större än alla andra byggnader runt torget och därmed förändra den nuvarande balansen. En påbyggnad med två våningar bedöms också ha denna effekt, om än inte fullt lika stor.

Byggnadens volym påverkar i sin tur hela torgmiljön, som idag upplevs som rymlig och öppen. Idag är det före detta EPA-varuhuset den högsta byggnaden vid torget, och bildar också en tydlig fondverkan samtidigt som den ramar in torget österut. En påbyggnad av Domusbyggnaden kommer att påverka dessa förhållanden. Också detta är beroende av hur många våningar som läggs till samt hur de nya våningarna ansluter till den ursprungliga byggnadskroppen. En förmildrande omständighet är att EPA-varuhuset

Oxelösunds kn. Kv Fokus 1
• Om- & tillbyggnad. Förslag

• Fokus 1_Alt 1_Tillb 3 vån

• Vy 4 från Väster

• 2023-12-19

Skiss av föreslagen tillbyggnad med 3 våningar sett västerifrån. Med tre våningar blir byggnaden allt för dominant och dess faktiska storlek kommer bli påtaglig.

Oxelösunds kn. Kv Fokus 1
• Om- & tillbyggnad. Förslag

• Fokus 1_Alt 2_Tillb 2+3 vån

• Vy 4 från Väster

• 2023-12-19

Skiss av föreslagen tillbyggnad med 2+3 våningar sett västerifrån. En påbyggnad med två våningar mot torget tar genom sin höjd bättre hänsyn till intilliggande Folkets hus. Dock hade det varit ännu bättre om påbyggnaden trappades upp även längs med den nordvästra fasaden, för att på så sätt skapa en distans till grannbyggnaden.

slutar i linje med Domusbyggnaden, och inte som på motstående sida att Prismanbyggnaden skjuter ut framför denna.

Torget rymd och rumslighet är redan idag på väg att förändras genom den nya grannbyggnaden på Prisman 6. Det nu rivna Prismanhuset var tidigare den lägsta byggnaden vid torget och bidrog därmed till EPA-varuhusets fondverkan. Den nya byggnaden blir högre, med undantag av torgfasaden som likt tidigare får en lägre del med butiksytor. På grund av detta så bedöms den närmaste torgmiljön inte påverkas i nämnvärd utsträckning. En påbyggnad med 3 våningar kommer förändra torgets rumslighet och även EPA-varuhusets nuvarande fondverkan. Balansen kommer flyttas till att göra Domusbyggnaden till den volymmässigt största byggnaden vid torget vilket kommer förändra upplevelsen av torget och de centrala delarna av Oxelösund. En påbyggnad med två våningar bedöms också ha denna effekt, om än inte lika stor.

Beroende på hur en tillbyggnad utförs så kommer den att påverka värdebärande karaktärsdrag i olika stor utsträckning. Att de nya våningarna är indragna i båda förslagen kan göra att påbyggnaden upplevs som mindre påträngande än om fasaderna hade gått i liv med varandra. Det gör också att byggnadens storlek inte blir lika påtaglig som den hade kunnat bli. Detta är i huvudsak positivt och gör också att påbyggnaden kan upplevas som ett avgränsat tillägg till den befintliga byggnaden.

Samtidigt finns det en risk att den idag relativt strama och koncentrerade utformningen bryts och mjukas upp. Det gör också att det nu tydliga avslutet av byggnaden uppåt blir något uppluckrat och inte lika tydligt som det är idag. En förmildrande omständighet är att tillbyggnaderna till ICA-butiken på torget redan har mjukat upp torgfasaden på detta sätt, vilket gör att ytterligare trappande påbyggnader kanske inte skulle upplevas som ett lika stort avsteg från den nuvarande karaktären. Påverkan på dessa egenskaper bedöms vara lika oavsett antalet våningar på en eventuell tillbyggnad.

Påverkan på närliggande byggnader

Före detta Folkets hus uppfördes 1956 och har höga kulturhistoriska värden. Byggnaden är märkt med q i detaljplan, men har på senare år byggts om till bostäder. Den ursprungliga byggnaden består av en lägre byggnadskropp i rött tegel, och en högre rikt dekorerad i gult tegel tillsammans med en mellanliggande entrédel. En mycket typisk disposition för 1950-talets arkitektur. 1974 uppfördes tillbyggnaden som kopplade ihop Folkets hus med Domusbyggnaden.

Det före detta EPA-varuhuset som bildar torgets fond i öster är näst efter Folkets hus den byggnad vid torget som är mest kulturhistoriskt intressant. Byggnaden besitter stora arkitektoniska, gestaltningsmässiga och materialmässiga värden. Också denna skulle påverkas av en påbyggnad av Domusbyggnaden.

Folkets hus är idag med sina fyra våningar en våning högre än Domusbyggnaden vilket gör att den framträder tydligt även på avstånd. Enligt förslagsskisserna kommer en påbyggnad med två våningar innebära att båda byggnaderna får samma takhöjd, men där påbyggnadens översta våning hamnar i linje med Folkets hus-byggnadens takfot. Detta kommer att göra Folkets-husbyggnaden något mindre framträdande än idag, och

Oxelösunds kn. Kv Fokus 1
• Om- & tillbyggnad. Förslag

• Fokus 1_Alt 1_Tillb 3 vån

• Vy 5 från Söder

• 2023-12-19

Skiss av föreslagen tillbyggnad med 3 våningar sett söderifrån. Den sammanlagda volymen blir mycket stor och dominant i relation till omkringliggande byggnader. Folkets hus-byggnaden riskerar samtidigt att försvinna bakom påbyggnaden.

Oxelösunds kn. Kv Fokus 1
• Om- & tillbyggnad. Förslag

• Fokus 1_Alt 2_Tillb 2+3 vån

• Vy 5 från Söder

• 2023-12-19

Skiss av föreslagen tillbyggnad med 2+3 våningar sett söderifrån. Den sammanlagda volymen står i något bättre relation till byggnaden i sig själv och omkringliggande byggnader.

Idag sticker Folkets hus upp över Domusbyggnaden vilket står i naturlig relation till dess väl bearbetade fasad och höga kulturvärden. En allt för stor påbyggnad riskerar att omkullkasta detta förhållande. (SLM D2024-0075)

Sett österifrån blir torgets rumslighet och rymd uppenbar. En för stor påbyggnad kommer göra att torget upplevs som trängre, och även påverka Domusbyggnadens sydöstra fasad som genom sitt trapphus har arkitektoniska värden. (SLM D2024-0076)

När man angör torget österifrån bildar Domusbyggnaden fond. Denna sida är därför arkitektoniskt viktig, och kan påverkas negativt av en påbyggnad med två olika våningshöjder. (SLM D2024-0077)

även skapa en mycket långsträckt byggnadsrad. Tack vare att påbyggnadens översta våning ritats indragen från torget hamnar den dock innanför fasadlivet på Folkets hus-byggnaden vilket gör den mindre påtaglig. Museet tycker att det kan vara lämpligt att dra in en påbyggnad även i förhållande till den nordvästra sidan som ansluter till Folkets hus. Detta skulle skapa en viss distans till Folkets hus och därmed påverka den kulturhistoriskt värdefulla byggnaden i mindre utsträckning.

En påbyggnad med tre våningar skulle vara en våning högre än Folkets hus-byggnadens tak. Den skulle också bli högre än EPA-varuhuset som idag utgör fondbyggnad vid torget. Båda förslagen innebär att den etablerade våningshöjden bryts och att Folkets hus såväl som EPA-varuhuset hamnar i skuggan av sin större granne. Detta kommer påverka uppfattningen av byggnaderna som de mer framträdande i centrum, vilket också står i relation till deras omsorgsfullt utformade fasader.

Byggnadens norra sida bedöms vara mindre känslig för förändringar då den har en tydlig karaktär av baksida där relativt få människor rör sig. Sedan byggnadens lastintag uppfördes längs den nordöstra fasaden togs gatan längs med byggnaden bort, vilket gjorde att allmänheten inte rör sig på denna sida. Avståndet till C-skolan är dock relativt litet, vilket gör att påbyggnadens storlek och höjd kommer att bedömas i förhållande till denna byggnad. I synnerhet sett österifrån, vilket utgör en av entréerna till torget. I båda skissförslagen har påbyggnaden på denna sida tre våningar, men skiljer sig åt rörande hur mycket de två översta våningarna har dragits in från nuvarande fasadliv. Även om förslaget med de indragna övre våningarna är något bättre, riskerar den totala byggnadshöjden med tre extra våningar att bli för hög i förhållande till den närliggande C-skolan. Påbyggnaden bör därför även på denna sida begränsas till som högst två våningar.

Betraktad på avstånd är bakomliggande hus fortfarande möjliga att uppfatta. Både före detta C-skolan och Folkets hus men också S:t Botvids kyrka reser sig över Domusbyggnaden från vissa vyer på torget. Exempelvis ifrån gångtunneln under det före detta EPA-varuhuset. S:t Botvids kyrka är kanske den viktigaste symbolbyggnaden i Oxelösund som genom sin synlighet blir en punkt att orientera sig efter. En påbyggnad med tre våningar bedöms skymma bakomliggande byggnader i för hög grad och bör därför undvikas.

Som fondbyggnad

Domusbyggnaden utgör fond vid entrén till torget från nordost. Härifrån kan också byggnaden betraktas på ett större avstånd än från någon vy punkt inne på torget. På fasaden man möter finns trapphuset markerat genom större fönsterpartier. Fasaden är därför viktig både arkitektoniskt och genom sin synlighet utanför torgmiljön. I skissförslaget har trapphuset förlängts och accentueras i de tillkommande våningarna. Detta är positivt för att sammanfoga det befintliga fasaduttrycket med det nya och gör även att denna sida även fortsatt hamnar i blickfånget sett österifrån. Samtidigt gör tillägget med tre våningar längs byggnadens nordöstra sida att den idag sammanhållna fasadkompositionen med trapphuset i blickfånget blir lidande. Av denna anledning bör påbyggnaden inte heller här överstiga två våningar.

Uteplatser

Skisserna visar enbart på påbyggnadens volymverkan i förhållande till nuvarande byggnad. Man bör dock även ta med i beräkningen hur eventuella utomhusytor tillåts att nyttjas. Dessa skulle kunna påverka rumsligheten i lika stor utsträckning som en påbyggd volym. En sektionsritning finns med i underlaget där uteplatser är inritade mot torget. Privata utomhusytor som vetter mot allmän plats kan få stor påverkan på en byggnads utseende och karaktär men även påverka upplevelsen av torget som helhet. Man behöver ta med i beräkningen olika sätt dessa kan tänkas att nyttjas och möbleras, till exempel genom utemöbler, solskydd, tak, inglasningar etc. Dessutom kan privata ytor så centralt innebära en krock med torglivet nedanför i form av ljud och insyn, vilket kan inkräkta på de allmänna ytorna. Om man tillåter uteplatser på de sidor som vetter mot torget bör denna regleras noggrant i detaljplan och möjligen inte heller uppta all tillgänglig yta utan dras in från framförliggande fasad.

Material och utformning

En påbyggnad behöver harmoniera med befintligt fasaduttryck, även om den är tänkt att utformas som ett tydligt och självständigt tillägg. Eftersom Domusbyggnadens fasad i huvudsak utgörs av prefabricerade, hårda och relativt storskaliga material är det lämpligt att även en påbyggnad följer detta mönster. En fasad av trä skulle exempelvis utgöra ett mindre lämpligt material, så även tegel. Naturmaterial riskerar i sammanhanget att bli för mjuka eller så har de en annan inneboende skala vilket skulle krocka med det befintliga uttrycket på ett mindre lämpligt sätt. Sten, stål, glas eller betong skulle dock kunna utgöra lämpliga material.

På samma sätt bör takutformning anpassas till nuvarande förhållanden, både för att följa den befintliga karaktären, men också för att i sitt uttryck inte inkräkta på närliggande byggnader som Folkets hus och C-skolan, som båda har karakteristiska takformer i linje med sin byggnadstradition. Sadeltak eller tydligt markerad takfot är av denna anledning inte lämpligt.

Oxelösunds kn. Kv Fokus 1
• Om- & tillbyggnad. Förslag

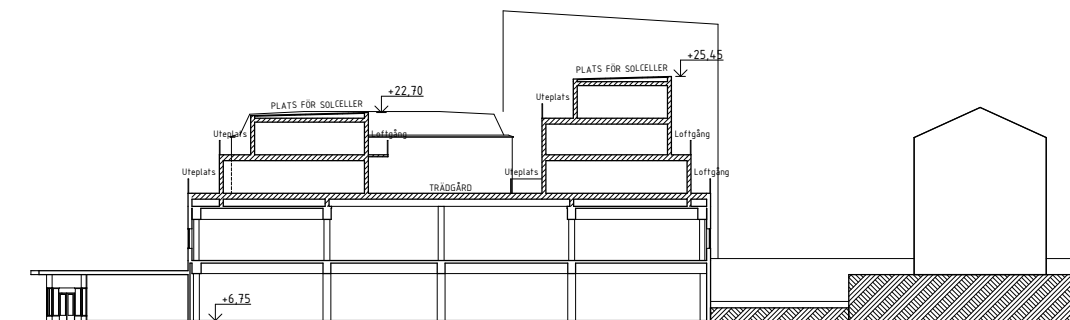
• Fokus 1_Alt 2_Tiillb 2+3 vån

• Vy 3 från Öster

• 2023-12-19

En påbyggnad med två olika våningshöjder riskerar att påverka den sydöstra fasadens komposition negativt.

FÖRSLAG
TILLBYGGNAD 2+3 VÅNINGAR, LÄGENHETER

SKALA 1:200
0 1 2 5 10 15 20
METER

Oxelösunds kn. Kv Fokus 1
• Om- & tillbyggnad. Förslag

• Principsektion

• Skala: 1:200 (A3)

• 2023-12-19

Uteplatser i direkt anslutning till torget kan riskera att störa såväl påbyggnadens arkitektoniska utformning som torglivet. De bör därför som minsta åtgärd dras in i från det nuvarande fasadlivet.

Slutsats och antikvariska förhållningssätt

Museet bedömer att en påbyggnad av Domus-byggnaden kan vara möjlig utan alltför stora negativa konsekvenser på byggnadens och torgets kulturvärden. Detta förutsatt att den inte görs för hög, och samtidigt anpassas till den befintliga byggnadens karaktär och fasaduttryck. En påbyggnad med en våning hade varit det bästa ur kulturhistorisk synvinkel, och skulle ge minst påverkan på nuvarande karaktär såväl som för torget och närliggande byggnader.

En påbyggnad med tre våningar bedöms vara för hög, och riskerar att ge för stora negativa konsekvenser för den befintliga byggnadens karaktär såväl som för omgivande byggnader och torgmiljön som helhet. En påbyggnad med två våningar kan vara möjlig att utföra, men ställer högre krav på utformning och volymanpassning.

Följande aspekter bör därför beaktas i det fortsatta planarbetet:

- Tillåten påbyggnad regleras till maximalt två våningar.
- Påbyggda våningar dras in från fasadliv i alla riktningar och trappas av i likhet med skissförslag.
- Uteplatser dras in från framförliggande fasadliv och inglasning eller takbyggnader förbjuds.
- Påbyggnader utformas med platt tak.
- Trapphus i sydöst accentueras i likhet med skissförslag
- Ny fasad ska utgöras av sten, betong, stål eller glas.
- Befintlig byggnad förses med varsamhetsbestämmelser baserade på ovan redovisade *Sammanfattning av värdebärande karaktärsdrag*.

Återställande insatser

Genom ett flertal förändringar över åren har en del av byggnadens ursprungliga karaktär gått förlorad. Eftersom byggnaden i princip täcker torgets hela norra sida påverkar den hur torgmiljön som helhet upplevs. Det kan därför finnas anledning till att i samband med en ombyggnad försöka återställa en del av de kvalitéer som fanns i byggnaden när den uppfördes.

Främst handlar det om bottenvåningens tidigare fasadutförande med stora glasade partier. Dessa stod i kontrast till den relativt slutna övervåningen och skapade en öppenhet och genomsiktighet mot torget vilket också lättade upp byggnadens i övrigt strama arkitektoniska formspråk. Den glasade bottenvåningen gjorde också att byggnadens bärande konstruktion med runda betongpelare blev synliga utifrån. Dessa bör därför i möjligaste mån återställas. Även de glasade fasaderna på tillbyggnaden mot torget är idag övertäckta, och bör återställas.

De glasade väggarna stod på en sockel av svart natursten vilket gav byggnaden vissa materialmässiga kvaliteter. Denna bör tas fram och kompletteras med ny sten lika befintligt där den saknas.

Den plåtinklädda takfoten har någon gång målats svart. Denna var ursprungligen i samma kulör som fönstrens plåtinklädnad och bleck vilket knöt ihop utformningen. Färgen bör tas bort och återställas till tidigare utseende.

Det sydöstra trapphuset utgjorde tidigare den enda formmässiga variationen i byggnadens torgfasad. Här löpte en spiraltrappa till andra våningen som var synlig utifrån och en viktig del i den arkitektoniska gestaltningen. Denna togs bort i samband med installation av hiss samtidigt som bottenvåningens glasade fasad sattes för. Vid en eventuell ombyggnad av trapphuset bör man återställa spiraltrappan.

Källförteckning

Skriftliga källor

Brunnström, Lisa, *Det svenska folkhemsbygget: om Kooperativa förbundets arkitektkontor*, Arkitektur, Stockholm, 2004

Dagens nyheter, AB Dagens nyheter, Stockholm, 1864-<https://www.dn.se/arkiv/familj/dodsfall-john-valdemar-hagstrom/>, läst 2024-02-13

Folket, Eskilstuna, 1963

Holmgren, L. & Schnell, Ivar (red.), *Nikolai socken*, Nikolai kommun, Oxelösund, 1945

Nyhlén, Erik, *Boken om Oxelösund*, Oxelösunds kommun, Oxelösund, 1977

Oxelösunds kommun - kulturhistorisk områdesbeskrivning, Sörmlands museum, Nyköping, 2017

Planbeskrivning, Detaljplan för Järntorget, PLAN.2009.3, sid 16. https://geodok.oxelosund.se/detaljplaner/0481_p15_1.pdf, läst 2024-01-30

Protokoll från kommunstyrelsen, Oxelösunds kommun, https://www.oxelosund.se/download/18.4cf034b9173e68c403829c30/1600405568177/Ks_2019-04-24.pdf, läst 2024-01-18

Teknisk tidskrift, Svenska teknologföreningen, Norrköping, 1953, <http://runeberg.org/tektid/1953/0188.html>, läst 2023-12-10

Zetterström, Sven, *Oxelösund i händelsernas centrum: Sven Zäta minns*, Oxelö produktion KB, Oxelösund, 1996

Arkiv

Arkiv Digital

Oxelösundsarkivet

Sörmlands museums arkiv